

6. А.Г. Мазур "Регіональна економіка: проблеми відтворення і управління". – Вінниця, 2000. – 263 с.

Essential changes take place in modern territorial organization of the productive forces. These changes are caused not only by other reasons but by the substantial shifts in the system of settling as well. This system demands finding trends and ways of solving problems of the development of the populated areas, studying their potential, reserves of the future balanced development of

the territory. The changes in the economic development of the country and its regions demand a detailed analysis of the transformational changes in the setting network, finding out the most vital and steady structures in the regional and local system of the settling. That is why, the formed correlations between the territorial organization of the productive forces and the system of settling are studied in the article. Positive and negative shifts are found out; concrete ways of solving the existing social economic problems are proposed in the article.

Купчак В. Р.

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ: ДЕМОГРАФІЧНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ (на прикладі Івано-Франківської області)

Стаття присвячена вивченню впливу міграційних процесів, що спостерігаються в Карпатському регіоні в останні роки, на демографічну та економічну ситуацію. З'ясовано основні причини міграцій, проаналізовано їх динаміку, структуру та спрямованість, позитивні та негативні сторони.

Ключові слова: міграція, зовнішні міграції, інтенсивність міграцій, зайнятість, демографічна ситуація.

I. Вступ. Карпатський регіон (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська і Чернівецька області) займають площу в 56.6 тис. км², де проживає 6.5 млн. осіб (або 12 % населення країни). Значну частину території цього краю займають Українські Карпати – унікальна гірська екосистема. Внаслідок певних об'єктивних і суб'єктивних причин намітились (а в останні роки поглибилися) тенденції до соціально – економічного занепаду краю: розбалансовані господарські зв'язки, прогресує безробіття, загострюються диспропорції в життєвому рівні населення в гірських та рівнинних територіях, наближається до критичної демографічна ситуація, деградує унікальна природа Карпат, запущені історико – культурні цінності регіону.

Ці та багато інших негативних явищ і тенденцій (не кажучи вже про чисто виробничі проблеми) є, безумовно, наслідком непродуманої, а інколи – і авантюрної економічної політики радянської влади в попередні роки.

Правда, немало помилок допущено і в пост-радянський період, особливо – в здійсненні ринкових реформ на рівні макроекономічного регулювання. Слід також зазначити, що сьогоднішній соціально-економічний стан карпатських областей значною мірою є наслідком нечіткої державної регіональної політики в Україні.

Рівень економічного розвитку Карпатського регіону оцінюється в цілому як середній. Маючи найнижчий в Україні рівень землезабезпеченості в розрахунку на душу населення (всього 6,4% площі сільськогосподарських угідь і 5,3% орних земель) Карпатський регіон виробляє близько 10 % валової продукції тваринництва і рослинництва. В розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь тут виробляється в 1,6 рази більше продукції сільського господарства, ніж в середньому по країні. Але показник її виробництва з розрахунку на душу населення відстає від середнього по країні на 20 %.

Слід окремо відзначити особливе місце Карпатського регіону в геополітичному контексті соціально-економічного і зовнішньополітичного розвитку України. Його географічне сусідство з тими країнами, які вже на сьогоднішній день є членами ЄС, завжди буде виступати сприятливим чинником для входу України до різноманітних економічних і політичних структур.

II. Постановка завдання. Не зважаючи на територіальну близькість України до країн Європи, на сьогоднішній день економічні,

а відповідно й демографічні показники нашої держави залишають бажати кращого. Одними з найгостріших є проблеми зайнятості та спричинені ними структурні і кількісні зміни населення регіону. Аналізуючи дані останнього перепису населення по нашій області, бачимо, що результати доволі обнадійливі, але не слід забувати, що йдеться про офіційну статистику. Так, загальна кількість наявного населення у Івано-Франківській області, за уточненими даними Всеукраїнського перепису населення, становила 1,4 млн. осіб (Табл. 1).

Міське населення області склало 593 тис. осіб, або 42,1% , сільське – 816,8 тис.осіб, або 57,9%.

За результатами Всеукраїнського перепису населення, в області чоловіків – 665,2 тис. осіб, або 47,2% , жінок – 744,6 тис.осіб, або 52,8% .

У 15 містах області, в тому числі 5 – обласного значення, проживає 390,1 тис. осіб, або 66 % міського населення. До міст з чисельні-

лення області є його багатонаціональність. За даними Всеукраїнського перепису населення, тут проживають представники понад 90 національностей і народностей. У національному складі населення області переважають українці, яких нараховувалося 1371,2 тис.осіб, або 97,5% від загальної кількості.

Мовний склад населення області, за даними Всеукраїнського перепису населення, характеризувався так: українську мову вважали рідною мовою 97,8 % населення області, що на 2,9 відсоткового пункта більше, ніж за даними перепису 1989 року. Російську мову визнали як рідну 1,8 % населення, або на 3,0 % менше.

Кількість населення області з вищою та повною загальною середньою освітою складала 761,2 тис. осіб, що більше від перепису населення 1989 року на 28,4%. За даними Всеукраїнського перепису населення, кількість чоловіків та жінок у віці 15 років і старші, які перебували у шлюбі, складала 682,4 тис. осіб.

	На 1 квітня 2004 року			Середня чисельність за січень-березень 2004 рік		
	Все населення	міське	сільське	Все населення	міське	сільське
Україна	47516702	32094825	15421877	47569569	32120645	15448924
Івано-Франківська	1396169	590193	805976	1396996	590233	806763

Таблиця 1. Чисельність наявного населення по Україні та в Івано – Франківській області.

стю жителів у 50 тис. осіб і більше і надалі належать: Івано - Франківськ, Калуш, Коломия.

Загальна кількість постійного населення області станом на 5 грудня 2001 року складала 1 млн. 406 тис.осіб, в тому числі чоловіки – 663,3 тис. осіб, або 47,2%, жінки – 742,9 тис. осіб, або 52,8% , міське населення – 586 тис. осіб, або 41,7% , сільське – 820 тис. осіб, або 58,3%.

Віковий склад населення, зафіксований Всеукраїнським переписом населення, характеризується таким чином: зниження народжуваності в області за останні роки призвело до зменшення частки дітей у загальній кількості населення з 25,7% у 1989 році до 21,7%. Поряд з тим підвищилась частка осіб працездатного віку на 1,8 % і у віці, старшому за працездатний (2,2%).

Особливістю національного складу насе-

Поки кваліфіковані працівники з України виконують низькокваліфіковану роботу за кордоном, в самій Івано – Франківській області, як і в цілому по Україні, попит на робочу силу високої кваліфікації дедалі більше зростає. Невідповідності у цій сфері нарешті досягли критичної точки і ними зайнялось вище керівництво країни.

Ринок праці країни залежить від багатьох чинників. Один з визначних – переміщення трудових ресурсів. Таке переміщення варто розглядати в кількох аспектах. Перш за все це постійна та трудова маятникова міграції, що є одними із основних видів міграції взагалі. Під постійною міграцією слід розуміти такий вид переміщення населення, при якому змінюється постійне місце проживання людей, тобто їх переселення. Вони бувають трьох видів: внутрішньо регіональні (в межах області), міжрегіональні (в межах держави) та

зовнішні (коли переміщення пов'язане з переїздом державних кордонів).

Внутрірегіональні міграційні процеси мали найбільші обсяги в Україні у 1991 році (в них взяли участь 594.2 тис осіб), а найменшими такі переміщення були в 1995 році (419.6 тис. осіб). Міжрегіональна міграція найвищою була в 1991 році: прибуло 385,8 тис. осіб і вибуло 354, 8 тис., а найменшою вона була в 1997 році і обсяги переміщень між регіонами становили 280.3 тис. осіб як з прибулих, так і з вибулих.

Проаналізувавши спрямованість руху населення (Табл. 2,3), робимо висновки, що абсолютними лідерами з міжрегіональної міграції Івано-Франківської області є:

Львівська область: прибуло 1730, вибуло 1978;

Тернопільська область: прибуло 892, вибуло 709;

Чернівецька: прибуло 882, вибуло 972;

Київська: 362/380

Закарпатська: 226/206

Тобто між Івано-Франківською і вищезгаданими областями спостерігаються найінтенсивніші міграційні обміни, що може бути пояснено наслідками викривлень в економічному розвитку за часів Радянського Союзу, коли економіка краю розвивалась екстенсивними методами і спостерігались високі темпи індустріального розвитку і в той же час відставанням розвитку села. Як наслідок, і сьогодні маємо ситуацію, коли в місті значно легше знайти роботу, ніж у селі. Це можна пояснити також й іншими історичними обставинами, адже надлишок робочої сили в селі досягав 25%, що штовхало людей на міграції всіх видів ще за радянських часів.

Варто виділити також такий вид переміщення населення регіону, як трудові маятникові міграції (тобто регулярні) в основному щоденні переміщення до робочого місця людей з одного населеного пункту в інший без зміни постійного місця проживання. Її роль особливо важлива у формуванні пропозиції робочої сили великих міст регіону. Інтенсивність трудової маятникової міграції є досить значною, особливо серед населення вікової групи до 30 років, яка є, природно, більш мобільною, і досягає 40-50% в малих містах і до 35% у великих. Слід відмітити, що більше 90% маятникових мігрантів є сільські жителі.

І якщо ці два види міграції можна хоч якось дослідити і для цього є достатній статистичний матеріал, то із зовнішніми міграціями все значно складніше. Держкомітет з статистики України видає одні цифри, Міжнародна Організація з статистики – інші, а реальна ситуація ще страшніша.

III. Результати. Аналізуючи офіційні дані Державного комітету статистики по Івано – Франківщині (Таблиця 3) бачимо, що негативно впливає на демографічну ситуацію в області міграційний відтік населення. Якщо у перші роки незалежності України сальдо міграції було позитивним, то, починаючи з 1994 року, населення області скорочується внаслідок міграційних процесів. За адміністративними даними основний відтік складають мігранти до країн далекого зарубіжжя. Для цієї категорії мігрантів, переважна більшість яких особи працездатного віку, основним мотивом від'їзду є економічна нестабільність в Україні в цілому.

Поліпшення демографічної динаміки, підвищення народжуваності, призупинення

	У межах України			Зовнішня міграція		
	число прибулих	число вибулих	приріст	число прибулих	число вибулих	приріст
Україна	722544	722544	x	39489	63699	-24210
Закарпатська	8543	10057	-1514	353	1381	-1028
Івано-Франківська	15365	16301	-936	367	781	-414
Львівська	31829	33614	-1785	464	1587	-1123
Чернівецька	11581	11406	175	550	1205	-655

Таблиця 2. Абсолютні дані кількості прибулих, вибулих, міграційного приросту з внутрішньої та зовнішньої міграції за 2003 рік

	Осіб		
	число прибулих	число вибулих	приріст, скорочення (-)
Всі потоки міграції	762033	786243	-24210
з них у межах України	722544	722544	x
у тому числі внутрішньорегіо- нальна міграція	443231	443231	x
міжрегіональна міграція	279313	279313	x
зовнішня міграція	39489	63699	-24210
у тому числі			
країни СНД	32876	40647	-7771
країни далекого зарубіжжя	6613	23052	-16439

Таблиця 3. Основні напрямки міграції населення України за січень–грудень 2003 року

зростання смертності слід пов'язувати не тільки з позитивними зрушеннями в соціально-економічній сфері, але й з оздоровленням демографічної свідомості населення, підвищенням значущості ідеалів материнства, цінності сімейного життя.

Звичайно, причини, що спонукають людей залишати свою Батьківщину, в більшості своїй суто економічні, адже навіть різнороб на сезонних сільгоспроботах у розвинених країнах отримує мінімум у 10 разів більше, ніж середньостатистичний українець з високою кваліфікацією в себе вдома. Київський експерт Ігор Бровко вважає, що близько 2 млн. громадян України щорік стають заробітчанами на території європейських держав. Переважна більшість (близько 1,5 млн.) нелегальні трудові мігранти, які офіційно виїхали за кордон за туристичними візами, гостьовими запрошеннями тощо.

В основному виїздять до країн учасників Шенгенської угоди, до яких потрапити до цього часу було відносно легше, ніж, скажімо, в США.

Український МЗС визнає, що, за його оці-

нками, в Португалії перебувають як нелегальні трудові мігранти до 50 тис. наших співвітчизників. Ще стільки ж українців, за даними українського консульства в Лісабоні, офіційно працюють на території Португалії.

Водночас статистичні дані португальської поліції свідчать про те, що кожні два дні в країні гине українець (переважно в дорожньо-транспортних пригодах), тож можна збагнути, що реальна кількість українців, які працюють на плантаціях Португалії (в піковий час жнив, які бувають у Португалії кілька разів на рік) досягає півмільйона. Приблизно така сама ситуація і в Іспанії.

Умови праці в Іспанії та Португалії практично ідентичні. Збираючи цитрусові, українці зазвичай працюють по 12 - 14 годин на день. На період робіт їм надається щось на кшталт гуртожитку, з розміщенням кількох людей в одній кімнаті. Часто господарі плантацій організують за свій рахунок харчування працівників: легкий сніданок перед початком робочого дня і добрий обід. Вечеря, на думку працедавців- захід необов'язковий.

Зрозуміло, кошти, витрачені господарями

	Чисельність населення на 1.01.2002р. тис.осіб	Природний рух			Сальдо міграції	Чисельність населення на 1.01.2003р. тис.осіб
		народилося	померло	природний приріст		
Івано-Франківська область	1408,5	13911	17890	-3979	-848	1403,7
Міськради						
Івано-Франківська	233,3	2038	2041	-3	396	233,7
Болехівська	21,2	250	288	-38	11	21,2
Калуська	67,8	680	689	-9	-269	67,5
Коломийська	61,9	569	693	-124	-101	61,7
Яремчанська	21,4	233	267	-34	70	21,5
Райони						
Богородчанський	70,1	804	800	4	-370	69,7
Верховинський	30,0	408	390	18	-175	29,9
Галицький	65,6	579	934	-355	-114	65,1
Городенківський	60,7	596	928	-332	-154	60,2
Долинський	71,0	745	900	-155	-91	70,8
Калуський	62,7	578	849	-271	247	62,7
Коломийський	105,7	1050	1481	-431	17	105,3
Косівський	90,3	970	1262	-292	-36	89,9
Надвірнянський	113,6	1272	1325	-53	-101	113,4
Рогатинський	51,0	364	971	-607	-173	50,2
Рожнятівський	75,4	805	926	-121	-114	75,2
Снятинський	68,9	658	1116	-458	41	68,5
Тисменицький	85,2	784	1214	-430	73	84,8
Тлумацький	52,7	528	816	-288	-5	52,4

Таблиця 4. Зміна чисельності населення області у 2002 році

на житло та харчі, вираховуються із заробітку працівників. На руки кожний збирач отримує \$300 - 500 на місяць, якщо виконує середньоденну норму. Вона, за свідченням заробітчана, реальна і зіставна з вітчизняними. Практично скрізь діє також система грошових бонусів. Їх нараховують працівникам за перевиконання норми, понаднормову роботу, наприклад, у вихідний, тощо. Ветерани кажуть, що таким чином витривалі ентузіас-

ти можуть заробляти до \$1000 - 1200 на місяць.

Німеччина - транзит до Шенгенської зони. Керівник прикордонної поліції у Франкфурті-на-Одері Екегардт Вахе, думку якого оприлюднила українська редакція радіо «Свобода», вважає, що понад 70% «туристів» з України їдуть на роботу до Європи. Німецькі прикордонники стверджують, що на автомобільному пропускному пункті Франкфурта-на-Одері мало не що дві години з'являється

автобус з України, переповнений переважно молодими чоловіками, які неодмінно плутаються з відповідями про мету своєї «туристичної поїздки». На сьогоднішній день вартість такої поїздки для нелегала з України сягає 2-2.5 тисяч Євро і це без вартості транспортних послуг, як правило в один бік... Таку значну саму становить вартість оформлення виїзних документів, віз, сплата консульських послуг і страховок, без яких не відкриють візи, ну і, звичайно, заробіток тіншових структур, задіяних у сприянні нелегальному виїзду і працевлаштуванню, який, за оцінками експертів, складає біля 70% названої суми.

За окремими даними, кількість українців, що легально працюють за кордоном, не досягає навіть 1% від загальної кількості трудових мігрантів.

Відплив трудових ресурсів з України, звісно, загрожує проблемами на внутрішньому ринку праці, тому керівництвом країни робляться спроби обмежити еміграцію українців за кордон, яка є особливо гострою в Західному регіоні. Так, досягнуто домовленостей з посольствами країн Шенгенської зони в обмеженні видання віз представникам цих областей, суттєво збільшено перелік документів, потрібних для подання в консульство, аби відкрити туристичну візу громадянам України, запроваджено інші методи. Та це лише здорожує послуги тіншових працевлаштовувачів і не стримує людей в бажанні виїхати за межі України в пошуках кращої долі.

IV. Висновки. Загалом питання трудової міграції дедалі частіше обговорюються у Україні в прив'язці до грошей. Адже навіть нелегальні трудові мігранти повертаються додому не з порожніми руками, привозячи щорік сотні мільйонів, якщо не мільярди доларів. Так, якщо припустити, що в Західній Європі нелегально працює 2 мільйони українців, які в середньому можуть заощаджувати до 500 Євро на місяць, то сумарна величина їх заощаджень буде 1 мільярд Євро на місяць, що, відповідно, становитиме 12 млрд. Євро на рік! Така сума може видатися фантастичною і нереальною, проте на мою думку, навіть ця цифра є заниженою, адже судячи з опитувань, досвідчений заробітчанин зі знанням мови в Європейській країні може заробляти і більше 1 тисячі Євро на місяць, причому ці кошти не обкладаються жодним податком в країні, де вони заробляються, а тому

саме така сума і становить величину заробітної плати отриманої на руки. Як говорять самі заробітчани, інколи вони заробляють більше, ніж самі громадяни тієї країни, де вони працюють. І тому є два простих пояснення: перше, що наші люди дуже працьовиті і крім того за короткий термін часу, інколи ціною власного здоров'я чи життя, намагаються заробити якомога більше омріяних Євро; друге – ніхто не обкладає податками та обов'язковими платежами і зборами їхні зарплати, на відміну від платні місцевих жителів. За такі гроші є сенс захищати таких людей на державному рівні.

Міграційні потоки в західних областях мають також спрямування на країни СНД, у першу чергу це, звичайно, Росія. Так, за 2003 рік до країн СНД виїхало (за офіційними даними) 40647 осіб, а звідти до нас імігрувало 32867, тобто негативне сальдо становило 7771 особу. Реальні ж цифри в десятки разів перевищують офіційну інформацію, адже тут також доволі великий обсяг нелегального працевлаштування і трудової міграції.

Сьогодні Україна межує з країнами, що вже є повноправними членами ЄС. Це має певні позитивні моменти, але в сучасних тенденціях міграції, які спричинені такими обставинами, є і деякі недоліки. Так, якщо до середини 90 років етнічний склад імігрантів, що приїздили на Україну домінував етнічними українцями чи, принаймні слов'янами, то сьогодні спостерігаються суттєві зміни в складі таких мігрантів. Починають з'являтися представники екзотичних для нашого регіону національностей, таких як пакистанці, індуси, китайці та інші, які осідають в нашій країні, не зумівши потрапити до все тієї ж омріяної Європи. З іншого боку, економічне становище України, яким би складним воно сьогодні не було, все ж є трохи кращим ніж деяких інших країн, та і стан демократії тут заслуговує похвали (в порівнянні з відсталіми країнами сходу, Африки і Азії), тому вже і до нас тягнуться черги нелегальних імігрантів. Для Європи це вже стало проблемою. За оцінкою академіка Капіци через 50 років в Європі переважатиме темношкіре населення, в таких країнах як Німеччина і Франція арабська мова стане державною, а на території Росії пануватиме жовтошкіре населення і домінуватиме кавказький акцент. Тому цілком можливо, що досягши рівня економічного розвитку західних країн, ми також зіткнемося з цією

проблемою, порівняно з якою сучасні демографічні проблеми будуть здаватись просто дріб'язковими.

1. Закон України "Про зайнятість населення" від 21 листопада 1997 р. № 665/97 ВР.

2. Баланда А.Л. Неформальна зайнятість як новітній фактор розвитку національного ринку праці України. - К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 1999.

3. Економіка України: десять років реформ. / За ред. З. Ватаманюка. - Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001.

4. Офіційний сайт Держкомстату України - <http://www.ukrstat.gov.ua/>

5. Україна у цифрах у 1999 р. - К., 2000. С187

6. Яценко В. Страхування від безробіття як чинник стабілізації зайнятості в Україні // Україна: аспекти праці. - 1998. - №3. - С. 9-14.

7. Офіційний сайт Міністерства зайнятості та соціальної політики. Адреса - <http://www.mlsp.gov.ua/>

8. Гуць М. Проблеми безробіття та рівня життя населення України // Україна: аспекти праці. - 2003. - №2.

9. Долишній М.І., Алуко Т.С., Токарський Т.Б. Трудовий потенціал, зайнятість і ринок праці. - Львів, 1997.

10. Івано - Франківщина, Україна, світ(1995 - 2000р.р.): статистичний збірник - Івано - Франківськ, 2001.

11. Лібанова Е. Тиск на ринок праці в Україні: вимірювання і аналіз // Україна: аспекти праці. - 2002. - №5.

12. Петрова І. Економіко-правові засади забезпечення зайнятості населення України // Україна: аспекти праці. - 2002. - №6.

13. Приймак В. Зайнятість та безробіття в Західному регіоні України // регіональна економіка. - 1998. - №3.

14. Приймак В. Характеристика ринку праці західного регіону України і найважливіші напрями його регулювання // Україна: аспекти праці. - 1998. - №5.

15. Приймак В. Пропозиція робочої сили на поточному ринку праці України та її багатофакторний аналіз. - 2001. - №2

16. Ринок праці України у 2001 році: Аналітично - статистичний збірник / ДЦЗ Мінпраці та соцполітики. - К., 2002.

17. Статистичний щорічник України за 2001 рік - Київ: "Техніка", 2002.

18. Статистичний щорічник України за 2002 рік - Київ: "Техніка", 2003.

The article dedicated to the exploring of migration processes influences on demographic and economical situation in Carpathian region during last several years. Found out main reasons of migration processes, analyzed their dynamics, structure and direction, positive and negative sides.

Старостенко Г.Г., Мірко Н.В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Запропоновано ієрархічну теоретико-методологічну схему дослідження демографічного розвитку. Розкрито взаємозв'язок та взаємозумовленість комплексу відтворювальних процесів із соціально-економічним та екологічним середовищем. Виділено типи територіальних утворень за рівнем задовільності умов життя населення та соціально-демографічною ситуацією. Обґрунтовані практичні рекомендації для поліпшення умов життя, відтворення та здоров'я населення.

Ключові слова: Відтворення та здоров'я населення, геодемосистема, умови життя населення, типізація регіонів за показниками відтворення населення.

І. Вступ. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні спрямовані на створення держави з соціально орієнтованою економікою, де визначальна увага повинна зосереджуватись на людині як головній про-

дуктивній силі суспільства. Глобальна трансформація соціально-економічної, соціо-психологічної та екологічної ситуації безпосередньо відбилася на зміні характеру та основних параметрів процесу демовідтворення. Постаріння населення і деформація статеві-вікової структури в більшості регіонів України в поєднанні із загальною соціально-економічною кризою та падінням реального рівня життя широких верств населення, що спостерігалось в перші роки незалежності, призвели до порушення основних співвідношень формування і реалізації відтворювальної активності, репродуктивних настанов та самозбережувальної (вітальної) поведінки населення. І хоча коріння цих проблем простежується ще з середини минулого століття, сучасність характеризується надто швидкими зрушеннями, які потребують точного емпіричного вимірювання та теоретичного осмислення й узагальнення. Вітчизняна демографія має справу із принципово новими процесами,